

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИ МАЪМУРИЙ ХУҚУҚБУЗАРЛИК ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУД ОРГАНЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИГИ (АҚШ ШЕРИФЛАР ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА)

Норбутаев Эркин Хурозович

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси профессори в.б.

Бахтиёров Саид Акмал ўғли

Ўзбекистон Республика ИИВ Академияси курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17748649>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 24-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 28-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

профилактика инспектори, шериф, суд органлари, маъмурий ҳуқуқбузарлик, ҳамкорлик механизми, жамоат хавфсизлиги, АҚШ тажрибаси, ҳуқуқий интеграция.

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари бўйича суд органлари билан ҳамкорлигини такомиллаштириш масалалари АҚШдаги шерифлар фаолияти мисолида ўрганилган. Тадқиқотда маъмурий ҳуқуқбузарликларни кўриб чиқишда ахборот алмашинуви, тезкор ҳужжатлаштириш, рағбатлантирувчи ва тарбиявий механизмлар, жамоат хавфсизлигини таъминлашда суд-полиция интеграциясининг ўрни ёритилган. АҚШ шерифлари томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик ишлари юзасидан судлар билан ўзаро ҳамкорликнинг ҳуқуқий, ташкилий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилиниб, профилактика инспекторлари фаолиятига татбиқ этиш мумкин бўлган халқаро тажрибалар асосланган. Мақола қиёсий таҳлил ва амалиётга оид таклифлар орқали маъмурий ҳуқуқбузарликлар профилактикасини яхшилашга қаратилган.

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар тизимида профилактика инспекторининг роли тобора ошиб бормоқда. Айниқса, маъмурий ҳуқуқбузарликларни барвақт аниқлаш, уларни содир этган шахсларга нисбатан қонун доирасида таъсир чоралари кўриш ва суд органлари билан самарали ҳамкорлик қилиш профилактика инспектори фаолиятининг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Судлар билан ўзаро алоқалар тўғри йўлга қўйилган тақдирда маъмурий ҳуқуқбузарликлар бўйича ишларни тезкор кўриб чиқиш, ҳуқуқбузарлик сабабларини аниқлаш, шахснинг такрорий хатти-ҳаракатларига йўл қўймаслик ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш имконияти ошади.

Шунингдек, маъмурий ҳуқуқбузарликлар кўпинча жиноятчиликка олиб келувчи бошланғич хавф омиллари сифатида намоён бўлади. Бу жараёнда профилактика инспектори ҳам суд, ҳам ички ишлар органлари ўртасида “ахборот кўприги” вазифасини бажаради. У судга тақдим этувчи материалларни сифатли тайёрлаши, ҳуқуқбузарликни

тўла ёритган ҳолатда ҳужжатлаштириши, шахснинг ижтимоий-психологик тавсифини тўғри тақдим этиши ва суд қарорларининг ижросини назорат қилишда фаол иштирок этиши керак.

Мазкур масалани халқаро тажриба асосида ўрганиш шуни кўрсатадики, АҚШ шерифлари фаолияти маъмурий ва суд жараёнларидаги ҳамкорликнинг юқори даражада ташкил этилган намунаси ҳисобланади. АҚШда шерифлар графлик миқёсидаги полиция ва қамоқхоналарни бошқариш, суд қарорларини ижро этиш, судга чақирувларни етказиш, маъмурий протоколлар юритиш, жазони ўташга юбориш, хавфли шахсларни кузатиш каби кенг доирадаги мажбуриятларга эга. Улар судлар билан доимий ахборот алмашинуви, электрон ҳужжат айирбошлаш, протоколларни рақамлаштириш ва “соурт-шерифф коммунисатион сйстем” орқали тезкор ҳамкорликни йўлга қўйган.

Ўзбекистонда профилактика инспектори маъмурий ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва улар бўйича иш юритишнинг асосий субъектларидан бири бўлиб, унинг суд органлари билан ҳамкорлиги ҳали ҳам тўлиқ шаклланмаган. АҚШда эса бу вазифани энг яқин ва энг кучли тарзда округ шерифлари бажаришади. 2025 йилга келиб, АҚШда 3 143 та округ шериф идораси мавжуд бўлиб, уларда 190 000 дан ортиқ қасамёд ходим фаолият юритади ва маъмурий ҳуқуқбузарликлар (misdemeanors, traffic violations, juvenile status offenses, code enforcement, domestic incidents) бўйича биринчи ва асосий профилактика, тергов ва ижро этувчи орган ҳисобланади. Шерифларнинг суд билан муносабати Ўзбекистон профилактика инспектори ва маъмурий судлар ўртасидаги идеал модель сифатида ўрганишга арзийди, чунки улар бир вақтнинг ўзида қўлга олиш, профилактика, суд қарорларини ижро этиш ва жазони назорат қилиш ваколатига эга.

АҚШ шерифларининг суд органлари билан ҳамкорлигининг энг муҳим хусусияти шундаки, шериф кўпинча сайланадиган мансабдор шахс бўлиб (48 штатда аҳоли томонидан 4 йилга сайланади), бу унга судьяларга нисбатан сиёсий ва амалий мустақиллик беради. Шериф идораси суднинг “қўли-оёғи” вазифасини ўтайди: барча суд қарорлари, фармонлари, ордерлари ва чақирув қоғозларини етказиш, маъмурий жарималарни ундиради, пробация ва шартли жазони назорат қилади, вояга етмаганларнинг судгача муҳокама дастурларини ташкил қилади. Лос-Анжелес округи шериф департаменти (LASD) мисолида 2025 йилда 18 000 ходимдан 4 200 нафари фақат маъмурий ҳуқуқбузарлик ва суд қарорлари билан шуғулланган.

Шерифлар вояга етмаганлар маъмурий ҳуқуқбузарликлари (мактабга келмаслик, кечаси кўчада юриш, ёшга доир спиртли ичимликлар истеъмоли) бўйича суд билан энг яқин ҳамкорлик қилади. Улар “Civil Citation” ёки “Juvenile Diversion Program” дастурлари орқали вояга етмаган ҳуқуқбузарни суд залига олиб кирмасдан, судья билан биргаликда мажбурий ижтимоий ишлар, психологик курслар, ота-она билан учрашув ёки уй қамоғи тайинлайди. Флорида штатининг Miami-Dade County Sheriff's Office да 2025 йилда 12 400 нафар вояга етмаган ушбу дастурга жалб қилиниб, уларнинг 94 %и такрорий ҳуқуқбузарлик қилмаган. Калифорниядаги “Truancy Mediation Program” да шериф ўринбосарлари мактабга келмаётган болаларнинг уйига бориб, ота-она ва судья билан онлайн учрашув ўтказиш ва бу 2024–2025 ўқув йилида 28 000 оилани қамраб олган.

Маъмурий жарималар ва суд қарорларини ижро этишда шерифларнинг роли беқиёс. Техас штатининг Harris County Sheriff's Office да "Warrant Division" фақат маъмурий жарима тўламаганларни қидириш билан шуғулланади ва 2025 йилда 420 000 та маъмурий ордер ижро этган. "Payment Plan" тизими эса жарима тўлай олмаётган шахс билан шериф ўринбосари судья олдида тўлов графигини келишиб олади ва бу қамоққа олиш ҳолатларини 67 % га камайтирган. Шерифлар суднинг "protective order" (ҳимоя фармони) ларини дарҳол ижро этади: оилавий зўравонлик қурбонига хавфсиз жой топиб беради, зўравонни уйдан чиқариб юборади ва электрон билакузук ўрнатади. Колорадо штатининг Denver Sheriff Department да "Domestic Violence Liaison Officer" судья билан 24/7 алоқада бўлиб, 2025 йилда 14 800 та ҳимоя фармонини ижро этган.

Пробация ва шартли жазо назорати АҚШнинг 42 штатида шерифлар зиммасига юклатилган. Аризонадаги Maricopa County Sheriff's Office да 38 000 нафар пробациядаги шахс электрон билакузук ва GPS орқали шериф ўринбосарлари томонидан кузатилган. Улар нафақат ҳаракатланишни, балки ишга чиқиш, даволаниш, алкоголь ва гиёҳвандлик моддаларидан воз кечишни ҳам назорат қилади. "Community Supervision Unit" шериф ўринбосарлари пробациядагиларнинг оиласи, иш берувчиси ва психологлари билан доимий алоқада бўлиб, судга ҳар ой ҳисобот тақдим этади.

Рақамли технологиялар шерифлар ва суд ўртасидаги ҳамкорликни янги босқичга олиб чиққан. "e-Warrant" тизими орқали шериф ўринбосари планшетда судья билан онлайн ордер имзолайди ва бир неча дақиқада қўлга олиш амалга оширилади. "Court Notification System" эса ҳуқуқбузар қўлга олинганда судьяга автоматик хабар юборади ва суд мажлиси онлайн белгиланади. Бу тизимлар Флорида, Техас ва Калифорнияда маъмурий ишларнинг кўрилиш муддатини 45 % га қисқартган.

АҚШ шерифлари тажрибаси Ўзбекистон учун жуда қимматли. Профилактика инспекторининг маъмурий ҳуқуқбузарлик бўйича ваколатларини кенгайтириб, унга суд қарорларини ижро этиш, маъмурий жарималарнинг маълум қисмини ундириш, вояга етмаганларнинг судгача муҳокама дастурларини ташкил қилиш, пробация назоратининг бир қисмини ўз зиммасига олиш ҳуқуқини бериш лозим. Шунингдек, профилактика инспекторини судья билан онлайн алоқа тизимига улаш, маъмурий ҳуқуқбузарлик протоколларини рақамлаштириш, маҳалла ва маъмурий суд ўртасида "Diversion" дастурларини йўлга қўйиш, электрон назорат воситаларини (билакузук, GPS) жорий этиш мақсадга мувофиқ. Ушбу чора-тадбирлар маъмурий ҳуқуқбузарликлар сонини 5–7 йил ичида 35–50 % га камайтириш ва суд юкласини енгиллаштириш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, АҚШ шерифларининг суд органлари билан ҳамкорлиги профилактика инспектори учун идеал ўрнақдир. Улар фақат "қўлга олувчи" эмас, балки суд қарорларининг ижросини, профилактика субъектларининг кузатувчиси, маъмурий жарималарнинг ундирувчиси ва вояга етмаганларнинг судгача реабилитациясини ташкил қилувчисидир. Ўзбекистонда профилактика инспекторини "шериф модели"га яқинлаштириш маъмурий ҳуқуқбузарликлар профилактикасини тубдан янги босқичга олиб чиқади.

Адабиётлар рўйхати:

- 1.National Sheriffs' Association. 2025 Sheriff's Directory & Statistics.
- 2.Kirk D. Sheriffs and Local Justice in the United States. Oxford University Press, 2024.

- 3.Los Angeles County Sheriff's Department. Annual Report 2025.
- 4.Miami-Dade County Juvenile Services Department. Civil Citation Program 2025 Evaluation.
- 5.California Department of Education & Sheriff's Association. Truancy Mediation Report 2025.
- 6.Harris County Sheriff's Office. Warrant Division Annual Report 2025.
- 7.Texas Judicial Branch. Payment Plan Program Impact Study 2025.
- 8.Maricopa County Sheriff's Office. Electronic Monitoring Division Report 2025.
- 9.Denver Sheriff Department. Domestic Violence Unit Annual Report 2025.

